ЧҮЛ БҮРЕСЕ

Сиксән биш яшен тутырып килгән Хисами карт, әбәт җиткәнне көтеп, картлар йортының баскычы янындагы эскәмиядә утырып тора иде, каяндыр якташы Мәрзия килеп чыкты. Карчык, исәнләшергә дә онытып, аңа шатлыклы хәбәр җиткерде.

— Хисаметдин абзый, сөенче! Ике көннән оныгың Алмазның туе! Чакырмый калмаслар. Әзерләнеп тор! — диде. Үзенең балалары булмаса да, карчык юк-юкта, Казлы Куакка кайтып, чыбык очы туганнарында кунак булып килә. Авыл хәлләрен ул белә дә белә инде.

Аның сүзләре дөнья белән алыш-бирешне өзеп барган картның күңелен алгысытып җибәрде, тоныкланып барган күзләрендә өмет чаткылары кабынды. Карт, үз колакларына үзе ышанмагандай, телгә килде:

— Ә? Ни дидең? Чынмы?

— Чын, Хисаметдин абзый, чын! Алдасам, ике күзем чәчрәп чыксын менә!

«Телеңә тилчә чыккыры!» дип куйды карт күңеленнән генә. Яшь чакта да шулай усал, телчән иде. Тешләре төшеп беткән, һаман шул «пычак тел Мәрзия» булып калган. Юк, ул аңа тамчы да үпкәләмәде. Сөлектәй кызларга насыйп ярларның яу кырында ятып калулары аркасында сазаган кыз булып гомер кичергән карчыкка ничек үпкәлисең инде?! Киресенчә, ул аңа рәхмәтләр генә укыды. «Һе, әзерләнеп тор!» диме? Әллә соң... Әллә... Ул бөгәрләнеп беткән чалбарын, сидрәгән күлмәген үтүкләтте, сакал-мыегын тәртипкә китерде. Карчыкның тешсез авызын мимылдатып әйткән сүзләре аны шулай канатландырган иде. Балаларының өчәү икәнен белә Хисами, ә оныклары ничәү? Алмаз дигәне кайсы кызының баласы? Белми. Тегe чакта сорый алмый калды шул. Күрәсе иде шуларны бер генә мәртәбә булса да, күрәсе иде. Кемгә охшаганнар икән? Кайда эшлиләр икән? Ходаем, картайган көнемдә мине бу бәхеттән мәхрүм итмәсәң иде. Ул малай чакта

әнисе өйрәткән догаларны исенә төшерергә тырышып карады. Әмма чуала башлаган хәтер аларны бер җепкә тезәргә ирек бирмәде. Алай да ул үзенең башкода булып түр башында утыруын, аңа кадер-хөрмәт күрсәтүләрен күз алдына китереп татлы уйларга чумды. Ә бәлки, әле кунаклар гына түгел, Гөлмәрьям дә, балалар да җылы сүз әйтер?.. Юк, монда — картлар йортында да рәнҗетмиләр анысы. Вакытында ашаталар, вакытында урын-җирне алыштыралар. Баш очыңда радио сөйләп тора. Теләсәң, телевизор карый аласың. Тагын ни кирәк? Ә шулай да бу гына аз, бик аз... Барыбер дә нидер җитми адәм баласына...

Хатын-кыз ул ничек тә бирешми: үзенә шөгыль таба. Кайсысы китап укый, кайсысы, яшьлек мәхәббәтен сагынып, үзе «шагыйрь»гә әйләнә. Яисә, кырыкмаса-кырык төрле сәбәп табып, җылы өеннән куып чыгарган миһербансыз баласының баласына җылы оекбашлар бәйли.

Ничек вакыт үткәрергә белми, тегендә барып, монда сугылып йөргән ялгыз картларның хәле авыр. Аларның күз карашында ук тел белән генә әйтеп-аңлатып булмый торган моңсулык... җирсү... үкенеч... ләгънәт... каргыш... тагын әллә ниләр бар...

Көткән кешегә минуты — ай, сәгате — ел... Хисами картка ике көн ике ел сыман тоелды. Кулыннан килсә, Җир шарын зыр-зыр әйләндереп, ике тәүлекне ике минут эчендә үткәреп җибәрер иде дә бит. Андый кодрәткә кем ия булсын? Беләсе иде, аны алырга нинди машина җибәрерләр икән? «Жигули»-фәлән генәме, әллә тагын да кәттәрәген — джип дигәненме? (Аларның хәлле тормышларын карт үз күзләре белән күрде. Ихаталарында тагын әллә нинди, ул белмәгән берничә җиңел машина бар. Хәтта — нигә саклый торганнардыр — бер почмакка поскан «Запорожец» та аның күзенә чалынган иде.) Һи-и, джип дигәне дә булса! Аның чит ил машинасына утырып чыгып китүен, үзе шикелле ялгыз картлар көнләшеп, күзләрен яндырып озатып калырлар инде. Көнләшәләр икән көнләшсеннәр әйдә. Аңа карап кына Хисаметдиннең мыек очы да селкенмәс. Күрсеннәр иде әле алар «Беженец бабай»ның кем икәнен! Юкса кайбер әче телләләре аңа «Хисаметдин бабай» дип түгел, ә «Беженец бабай» яисә «Үзбәк бабай» (Үзбәкстаннан кайткан ич) дип кенә эндәшкән булалар. Әйтерсең аның ата-анасы кушкан исеме юк.

Менә, ниһаять, Хисами картның тыны белән суырып алырдай булып көткән көн килеп җитте. Ул үткән төнне әллә йоклады, әллә... кичтән әз генә черем итеп алыйм дип яткан иде. Булмады. Башында кайнаган каршылыклы хисләр өермәсе аңа тынгылык бирмәде. Ул үзен давыл вакытында диңгез дулкыннары арасында калган каек хәлендә хис итте. Икеләнү... шикләнү... күңеленең кайсыдыр почмагыннан ымсындырып баш калкыткан өметләнү белән тулы уйлар өермәсе аны бер ярдан икенче ярга чөйде. Ул, керфек тә какмый, таң аттырды. Хисами картның ничек кенә булса да... Һичьюгы, бер генә сәгатькә булса да туйда буласы, кадерле кунак булып түр башында утырасы, балаларының, оныкларының бәхетле елмайган йөзләрен күрәсе килә иде. Туйдагы гармун тавышлары, шатлыклы авазлар, туганнарның бер-берсенә ихлас күңелдән әйткән җылы сүзләре, изге теләкләре, яшьләрнең юктан гына да чыркылдап көлеп җибәрүләре, бәлки, Гөлмәрьямнең дә боз булып каткан бәгырен җебетер, күңелендә тамчы кадәре генә булса да миһербан уятыр... Һичьюгы, бер-ике генә авыз булса да җылы сүз әйтер? Юк, Гөлмәрьям аны башта эт итеп сүгәр...

— И-их, Хисаметдин, Хисаметдин, яшь чакта ничек әтәчләнеп йөргән идең. Ә хәзер, күр әнә, ничек йоны йолкынган өтек йолкышка әйләнгәнсең, — дияр. — Сабыйларыңны ятим итеп рәхәт күрдеңме? Яшь хатын белән яшәп, бәхетле булдыңмы? — дияр. Катырак әйтсә дә, Хисами үпкәләмәс иде. Шуннан соң гына ул, аның күз яшьләре белән мөлдерәмә тулган карашыннан йомшарып: — Картайган көнеңдә йөрмә болай дуадак каз шикелле ялгызың каңгырып. Үзебездә генә кал, — дисә, Хисаметдиннең башы күккә тияр иде. Аның өчен ул көн күк капусы ачылган көнгә тиң булыр иде. Әйе, булыр иде... иде дә бит...

Ни үкенеч, арада хыянәт... ятимлек... мохтаҗлык... күз яшьләре... моң-зар белән тулы еллар (айлар гына түгел!)... еллар ята. Э-эх, заяга үткән гомерне кире кайтарып булса икән. Юк шул, юк! Башыңны ташка бәрә-бәрә ялварсаң да, файдасыз.

Үткән гомер кире кайтмый,
Сулар үргә акса да, —

дип җырлыйлар шул. Юк, Хисаминың заяга үткән гомерне түгел, ә Гөлмәрьям белән бергә яшәгән елларны кайтарасы килә. Шул еллар чылбырын, өзелгән җиреннән ялгап,

дәвам итәсе килә. Ни дисәң дә, тугыз ел бергә яшәделәр ич. Йорт-кура җиткерделәр. Балалары булды. Ә-әй, ул яшь чаклар... Дуамал чаклар... Картаймыш көнеңдә искә төшерүе дә авыр...

* * *

...Сугышка 1944 елның ахырында гына китсә дә, күкрәген орден-медальләр белән тутырып, 1948 елның җәендә туган нигезенә исән-сау кайтып ирешкән Хисами кич клубка килеп кергәч, яшьләр «аһ!» иткән иде. Өрлектәй ир-егетләр яу кырында ятып калган еллар... Егетләрнең «дефицит», алтын бәясенә торган чагы. Хисами авылның кайсы гына чибәренә күз кысса да, җавапсыз калмас иде. Гүәрдин кебек егеткә кияүгә чыгарга бишкуллап риза булырлар иде. Ә аның күзе күбәләктәй әле тегендә, әле монда очынып йөрүче, унҗиде яше тулып килгән Гөлмәрьямгә төбәлгән иде. Тик дөнья син уйлаганча гына түгәрәк түгел шул. Аның шау чәчәктә утырган болыннары, челтерәп аккан чишмәләре генә түгел, кыялы таулары, чытырманлы урманнары, ярсып аккан ташкын сулы дәрьялары да бар. Хисами никадәр генә тасма телләнеп караса да, Гөлмәрьям аны якын җибәрмәде, якты чырай күрсәтмәде. Ә Хисами аның саен үҗәтләнде. Кич клубта парлы уеннар башландымы, күзләрен мут уйнатып, аңа чат ябыша. Келәшчә сыман куллары белән эләктереп ала да әрсезләнеп кочаклый башлый, йоклап торсаң, «ә» дигәнче, гәүдәсенә сылап та куя. Оялмый да, әле ихахайлап көлгән була. Ә үзеннән тәмәке исе аңкып тора. Әйтерсең ул биш ел хезмәт итеп түгел, биш ел тәмәке фабрикасында эшләп кайткан. Тәмәке исенә аракы йә әче бал исе дә өстәлсә, тач «сасы көзән»гә әйләнә. Янында озаграк басып торсаң, сасы ис киемгә сеңә. Тәмәке исен өнәми Гөлмәрьям. Әйтә торгач, Мәгъфүрҗанны тәмәкедән биздергән иде. Әтисе дә фронтка киткәнче тәмәке тартмады. Сугыш мәхшәрендә нишләгәндер, Гөлмәрьям анысын белми. Ә менә үле хәбәре килгәнен яхшы хәтерли. Дүртенче сыйныфта укучы Гөлмәрьям дә ул хәбәрне авыр кичерде. Шулай да йортка кара кайгы китергән ул шомлы хәбәрне әнисеннән дә авыр кичергән кеше дөньяда булмагандыр. Ул көнне әнисенең йорт эшләренә кулы ятмады. Өйгә бер керде, бер чыкты. Каралты-кура тирәсендә аңгы-миңге килеп буталып йөрде, нидер эшләмәкче булып сарайдан сәнәк алып чыга да, бераз уйланып торганнан

соң, кабат сарайга кереп көрәк күтәреп чыга. Аны кулында әйләндерә-әйләндерә карый, нәрсәсендер ошатмый, кабат сарайга кереп китә. Ул көнне кичке савымны да, елый-елый, дүртенче сыйныфта укучы Гөлмәрьям сауды. Әнисе икенче, өченче көнне дә шул халәтеннән айный алмады. Атна-ун көн үтмәгәндер, ахыр чиктә ул урын өстенә калды. Кавырсыны да катмаган Гөлмәрьям менә ничә ел инде ялгызы хуҗалыкны тартып бара: мал-туар карый, әнисен тәрбияли...

Ә Хисаминың үз туксаны туксан. Үзми дә куймый, күргән саен, аңа бәйләнә. Гөлмәрьям ничәнче тапкыр инде:

— Хисами абый, минем егетем бар. Яренгә кайта. Сиңа миннән башка да авылда кызлар җитәрлек, — дип карады. Юк кына бит...

— Ә кайтмаса? Яренгә вдруг сугыш чыкса, нишләрсең? Тагын биш ел көтәрсеңме?

— Сугыш бетте инде, Хисами абый. Безнекеләр Гитлерны дөмектереп кайттылар.

— Без дә шулай уйлаган идек тә бит, көзгә японнар белән сугыш башланды.

— Аларны да җиңделәр бит.

— Һе, а вдруг Кытай безгә каршы сугыш башласа? — Хисами Гөлмәрьямнең ни әйтергә белми торганын күреп дәртләнеп китте. — Һе, Кытай башласамы? Теге ничек әле, җыры да бар түгелме соң? — Хисами кайчандыр ишеткән такмагын бутала-бутала булса да ерып чыкты:

Кытай, диләр, Кытай, диләр,
Кытай кузгала, диләр.
Кытай кузгалган чагында,
Кызлар да калмый, диләр.

Һәм ул, күрдеңме абзаңны дигән кыяфәттә, кулындагы чыбыгы белән чажлатып хром итегенең кунычына сугып алды:

— Менә шулай ул, кысык күзләргә ышансаң. Ул чагында синең Мәгъфүрҗаның әллә кайта, әллә юк!

Гөлмәрьямнең йөрәген нидер чәнчеп алгандай булды. Ул, ихтыярсыздан ыңгырашып, сулкылдап куйды.

— Тәүбә диген, Хисами абый. Андый сүзне авызыңнан җил алсын.

Авылда шулай бит инде. Төнлә басу капкасы шыгырдап куйса да, иртәнгә мәгълүм була. Хисаминың кыланышын күреп торган авылдашлары, туган-тумачалары